

Deel III. De exegese van het Bijbelboek Spreuken.

Hoofdstuk 20b. De exegese van Spreuken 1:8-19.

Vermijd slechte vrienden.

VERS 18 Salomo bedoelt dit vers om zijn zoon duidelijk te maken wat het gevolg is wanneer hij zich mengt onder het gezelschap van deze bende gangsters om dan in vers 19 met een algemene conclusie te eindigen. Zo sluit hij het tweede onderdeel van Spreuken 1 en daarmee dit hoofdstuk 20b af. In het algemeen merken op we dat de zoon luistert naar de smeekbede en de raad van zijn vader in Spreuken 1:8-19.

Spreuken 1:18. En deze loeren op hun eigen bloed, en versteken zich tegen hun zielen.

CITATEN VANUIT DEZE STUDIE. In deze studie heb ik dit vers verschillende malen aangehaald. Zo nodig kom ik er later op terug.

Ik verwijs ten eerste naar verschillende stijlfiguren of literaire genres die ik in mijn studie noemde, zoals de stijlfiguur van het chiasme en chiasmatische structuur (pag. 58); en aan die van het gebed en aanbidding van God zoals we die ook aantreffen in de Dodezeerollen van Qumran (4QProv^a) (pag. 60). Vergeet daarbij ook niet het genre van de Wijsheidspsalmen in Spreuken 1:17-2:1 en in de Dodezeerollen van Qumran (4QProv^b) (pag. 85).

Ten tweede mogen we Spreuken 1:18 vergelijken met Spreuken 1:11. Het is een soortgelijke tekst maar met dit verschil dat de goddelozen van vers 11 in vers 18 op hun eigen bloed loeren en zich tegen hun eigen zielen versteken. Met andere woorden: wat ze anderen willen aandoen, komt op hun eigen hoofd terecht, al hebben ze dat niet in de gaten zoals domme vogels het uitgespreide net van de vogelvanger wel zien maar alleen oog hebben voor enkele graankorrels. De spreuk gaat in vervulling: wie een kuil graaft voor een ander valt er zelf in! Zie ook de exegese van Spreuken 1:17, pag. 351.

Daarbij gebruikt vers 18, en dat is mijn derde opmerking, hetzelfde Hebreeuwse werkwoord אָרַב, arab, als vers 11. Laat de zoon gewaarschuwd zijn! Zie de exegese van Spreuken 1:11 op pag. 283 en 287-288. Immers, de ultieme consequentie van het deelnemen aan georganiseerde misdaad is dat men zichzelf doodt. Zie de exegese van Spreuken 1:13, pag.310. Je pleegt als het ware suicide; daarop wijst de exegese van Spreuken 1:15, pag. 322.

VERWIJSTEKSTEN BIJ DE KANTTEKENINGEN. Uit het geheel van de Kanttekeningen bij de Statenvertaling verwijzen drie Bijbelplaatsen naar Spreuken 1:18; allemaal uit het Bijbelboek Spreuken, namelijk Spreuken 1:11, 8:36 en 12:6.

Spreuken 1:11. 'Indien zij zeggen: Ga met ons, laat ons loeren op bloed, ons versteken tegen den onschuldige, zonder oorzaak.'

Spreuken 8:36. 'Maar die tegen Mij zondigt, doet zijn ziel geweld aan; allen, die Mij haten, hebben den dood lief.'

Spreuken 12:6. 'De woorden der goddelozen zijn om op bloed te loeren; maar de mond der oprechten zal ze redden.'

Ik heb hierbij de volgende opmerkingen. Als eerste blijkt dat dezelfde gedachte in Spreuken 1:18 terugkeert in de geciteerde verwijsteksten. In Spreuken 1:11 lezen we: 'loeren op bloed'; en in Spreuken 12:6 lezen we hetzelfde.

Ten tweede wordt de eenheid van Spreuken 1:8-19 met verschillende woorden aangeduid. Let bijvoorbeeld op de woorden 'de onschuldige', 'zonder oorzaak' en 'bloed' (zie hiervoor bij de exegese van Spreuken 1:11 en voor het Hebreeuwse חִנָּא, chinnaam, "zonder oorzaak" of "tevergeefs" bij de exegese van Spreuken 1:17), terwijl de algemene gedachte van vers 18 in Spreuken 8:36 onder woorden gebracht wordt, namelijk dat degene, die tegen de HEERE zondigt en blijft zondigen, in wezen zelfmoord pleegt, tenzij hij zich bekeert.

Ten derde blijkt uit Spreuken 12:6 dat goddelozen niet alleen met fysiek geweld kunnen loeren op bloed maar ook met hun woorden. David benadrukt hetzelfde in Psalm 55:22 dat van de goddeloze geldt: 'zijn mond is gladder dan boter, maar zijn hart is krijg; zijn woorden zijn zachter dan olie, maar dezelve zijn blote zwaarden'. Maar net als in Psalm 55:23 stelt ook Spreuken 12:6 dat goddelozen hierin niet het laatste woord hebben maar de HEERE via de mond van oprechten, die

het voor de onschuldigen opnemen. Bijbelse voorbeelden hiervan zijn Jonathan, die tot zijn vader Saul goed sprak van David (1 Samuël 19:4), en van Esther, die goed sprak van haar volk tot koning Ahasveros (Esther 7:2-4). We komen er later op terug.

VERTALINGEN EN TEKSTGETUIGEN. Omdat men voor de exegese van een tekst veel kan leren van gebruikte vertalingen, hetzij positief hetzij negatief, is het goed diverse vertalingen, zo nodig met transcriptie, onderling te vergelijken.

Biblia Hebraica	וְהֵם לְדָמָם יֵאָרְבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשָׁתָם:
Transcriptie	W ^e h ^{ee} m l ^e d ^{aa} m ^{aa} m y ^e r ^{oo} bw ^{oe} y ^t sp ^e n ^w oe l ^e n ^a phs ^{joo} t ^{aa} m:
Werkvertaling	Maar deze (misdadigers) loeren op hun <i>eigen</i> bloed, zij verbergen zich voor hun zielen.
Septuaginta	αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ ἢ δὲ καὶ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακὴ
Transcriptie	Autoi gar hoi fonou metechontes thésauritsousin heautois kaka hè de katastrophè androon paranomoon kakè
Vertaling	Immers, dezen, die doodslag voorbereiden, berokkenen zichzelf kwaad en kwade ondergang van afschuwelijke mensen.
Vulgata	ipsique contra sanguinem suum insidiantur et moliuntur fraudes contra animas suas
Vertaling	En zelf loeren zij op hun eigen bloed en zijn in zelfbedrog een gevaar voor hun eigen zielen.
Franse vert.	Mais eux, c'est à leur propre sang qu'ils tendent une embuscade, c'est à leur propre vie qu'ils attentent.
Vertaling	Maar dezen, het is tegen hun eigen bloed dat zij een hinderlaag spannen, het is een aanslag tegen hun eigen leven die ze plegen.
Duitse vert.	Auch lauern sie selbst untereinander auf ihr Blut, und stellet einer dem andern nach dem Leben.
Vertaling	Ook loeren zij zelf onder elkaar op hun bloed, en staat de één de ander naar het leven.
Engelse KJV	And they lay wait for their <i>own</i> blood; they lurk privily for their <i>own</i> lives.
Vertaling	En zij liggen in hinderlaag tegen hun <i>eigen</i> bloed; zij loeren in het verborgene op hun <i>eigen</i> levens.
American SV	And these lay wait for their own blood; They lurk privily for their own lives.
Vertaling	En dezen liggen in hinderlaag tegen hun eigen bloed; zij loeren in het verborgene op hun eigen levens.
Geneva Bible	So they lay waite for blood and lie priuily for their liues.
Vertaling	Zo liggen zij in hinderlaag tegen hun bloed en plegen in het verborgene een aanslag op hun eigen levens.
Statenvertaling	En deze loeren op hun <i>eigen</i> bloed, en versteken zich tegen hun zielen.
Herziene SV	Zij loeren op hun eigen bloed, zij belagen hun eigen leven.
Nieuwe Vert.	Zij echter loeren op hun eigen bloed en leggen een hinderlaag voor hun eigen leven.
Leidse vertaling	Zo zullen zij die op bloed loeren hun eigen leven belagen.
Nw. Bijbelvert.	Alleen hun eigen bloed zal vloeien, hun eigen leven is hun prooi.
Het Boek	Maar deze mensen niet. Zij stellen hun leven in de waagschaal en vormen zo een bedreiging voor zichzelf.
Naardense BV	En zij, zij belagen hun bloed,- zij loeren op hun zielen;
Willibrord vert.	Ja, zij loeren op hun eigen bloed en belagen hun eigen leven.

Bij deze vertalingen heb ik de volgende opmerkingen:

Ten eerste wat de Hebreeuwse Masoretische tekst in Biblia Hebraica betreft, het tekst-kritisch apparaat stelt voor om לְדָמָם, l^ed^{aa}m^{aa}m, te veranderen in דָּם, l^ed^{aa}m, op grond van één

handschrift van de Septuaginta in de uitgave van Kennicott maar daar is geen reden voor. Dat geldt ook het voorgestelde לִנְפֹשׁ תָּם, l^en^eph^es^j t^aa^m in plaats van het laatste woord in onze tekst. We mogen concluderen dat Biblia Hebraica de Hebreeuwse overgeleverde tekst correct weergeeft.

Ten tweede heeft de Septuaginta met haar vertaling of een andere Hebreeuwse tekst voor zich gehad of de eenvoudige Hebreeuwse tekst ingewikkelder gemaakt dan deze is door er in haar weergave meer woorden aan toe te voegen, die er in het oorspronkelijke niet staan.

Ten derde laat de Vulgata met “ipsi”, “zelf”, degenen, die bedoeld worden in vers 18, terugslaan op de misdadigers van Spreuken 1:10-14, naar de betekenis terecht, al staat dit niet in de Hebreeuwse tekst. Daarbij laten ze door het gebruik van het woord “fraudes”, in mijn vertaling weergegeven met “zelfbedrog”, uitkomen dat deze misdadigers hun ondergang aan zichzelf te wijten hebben, en dus zelfmoord plegen.

Ten vierde geeft de Franse Vertaling de vertaling, zoals in de Vulgata wordt gebruikt, weer.

Ten vijfde geeft de Duitse Vertaling de Hebreeuwse tekst vrij nauwkeurig weer, al is de vertaling dat de één de ander naar het leven staat wellicht naar de betekenis correct maar niet volgens het Hebreeuws.

Ten zesde geven de drie Engelse Vertalingen (King James Version, American Standard Version en Geneva Bible) de Hebreeuwse tekst naar de betekenis ervan correct weer, al speelt in hun vertalingen ook exegese een rol.

Ten zevende zijn de weergaven van de Nederlandse Vertalingen (Statenvertaling, Herziene Statenvertaling, Nieuwe Vertaling, Leidse Vertaling, Nieuwe Bijbelvertaling, Naardense Bijbelvertaling en Willibrordvertaling) over het algemeen vrij correct; zij het dat het moeilijk is de Hebreeuwse tekst in het Nederlandse taaleigen over te brengen. Het Boek geeft een parafrase op de tekst. Wel geven zij duidelijk een tegenstelling aan tussen deze misdadigers en vogels, maar is het op grond van deze weergave niet duidelijk dat zij met hun gedrag zichzelf te kort doen; “je leven in de waagschaal stellen” is wat anders als “je leven belagen”.

In het algemeen is het voor vertalingen lastig de Hebreeuwse tekst correct over te brengen zoals deze geschreven is. Dikwijls slagen ze er niet in.

WOORDSTUDIE VAN- In dit onderdeel van mijn studie over dit achttiende vers geven we een fi-
UIT HET HEBREEUWS lologische studie van diverse Hebreeuwse woorden en hun betekenis in ver-
band met het Bijbelboek Spreuken.

וְהֵם

De eerste consonant van dit woord is ו, Wav. Het accentteken voor deze consonant is Dhi ter onderscheiding. Het schriftteken onder deze consonant is Sjewa Mobile. De tweede consonant is ה, He. Het vocaalteken onder deze consonant is Tsere, een lange ee-klank. De derde consonant is ם, Slot-Mem. De transcriptie van dit woord is w^he^em. De betekenis is: “maar deze”.

We dienen dit woord te splitsen in ו en םה. De ו aan het begin van onze tekst is een Conjunctie of Voegwoord. Zo’n conjunctie wordt als een Praefix of Voorvoegsel met het volgende woord verbonden (Proclise). Deze ו vatten we in dit geval op als een ו Adversativum, die een tegenstelling aangeeft en dus de betekenis heeft van “maar”. Door dit voegwoord is de verbinding met het voorgaande vers duidelijk aangegeven. De betekenis wordt daarmee ook helder. Vogels hebben begeerte naar voedsel om in leven te blijven, maar hebben geen erg in het klapnet (vers 17). Maar deze gangsters hebben genoeg te eten, maar slaan door hun misdadige praktijken de hand aan zichzelf (vers 18), uit lust om te moorden.

De slot van dit woord, םה, is een Pronomen Personale Separatum of zelfstandig persoonlijk voornaamwoord, derde persoon, masculinum (mannelijk) pluralis (meervoud) en slaat daarmee terug op de misdadigers, die Salomo in de verzen 11-14 aan het woord laat.

Voor de betekenis van de consonanten ה en ם verwijs ik naar pag. 346 van deze studie.

Voor de betekenis van de ו dient het volgende. De ו is de zesde letter van het Hebreeuwse alfabet en heeft 6 als getalswaarde. De betekenis van ו is “haak” en drukt ook verbinding uit. Wie Genesis 1:1 in het Hebreeuws leest, ontdekt dat het zesde woord van deze tekst begint met de zesde consonant en dat de ו de 22ste consonant van deze tekst is, waarbij we bedenken dat het Hebreeuwse alfabet 22 consonanten heeft. Heel bijzonder! Ook heel bijzonder is het feit dat de ו

de middelste consonant is van heel de Thora (de Bijbelboeken Genesis tot en met Deuteronomium). Toen Joodse geleerden de consonanten gingen tellen van de Thora ontdekten ze dat van de 600000 consonanten de middelste de ך was, die extra groot wordt geschreven; dat staat in Leviticus 11:42. De ך zit ook in de verbondsnaam van God, יהוה, JHWH, “IK ZAL ZIJN DIE IK ZIJN ZAL”, in Exodus 3:14. In Psalm 136 staat 26 keer geschreven dat God goedertieren is als herinnering aan deze verbondsnaam van God, die de getalswaarde 26 heeft. Er zitten drie symbolieken in deze ך. Ten eerste is de ך verbinding tussen hemel en aarde, tussen boven en beneden. Ten tweede is de ך een pilaar, een zuil van licht. En ten derde is de ך symbool van de rechtopstaande mens die op de zesde (!) dag werd geschapen. Wie deze symbolieken met elkaar combineert, ontdekt dat de ך symbool is voor de Messias of Christus, Die getuigt in Johannes 8:12: ‘Ik ben het Licht der wereld’.

לדמים

De eerste consonant van dit woord is ל, Lamed. Het schriftteken onder deze consonant is Sjewa Mobile. De tweede consonant is ד, Daleth. Het vocaalteken onder deze consonant is Qameets, een aa-klank. De derde consonant is מ, Mem. Het vocaalteken onder deze consonant is wederom Qameets, aan aa-klank. Het accentteken naast dit vocaalteken is Munah als verbindingsteken. De vierde consonant is ם, Slot-Mem. De transcriptie van dit woord is: l^ed^{aa}m^{aa}m.

Dit woord dienen we te splitsen in ל and דמים. De eerste consonant, ל, is een Praepositie of Voorzetsel en betekent in verband met het daarop volgende werkwoord “op”. De volgende drie consonanten, דמים, komen van het woord דם, D^am, en betekent “bloed”. Het is een Substantivum of zelfstandig naamwoord, masculinum singularis (enkelvoud) in de status constructus (een soort tweede naamval) met een Suffix (achtervoegsel) in de derde persoon masculinum pluralis. De betekenis is “hun bloed”. Deze vorm komt alleen hier voor. De Statenvertaling heeft net als andere vertalingen het woord “eigen” ingevoegd, zij het schuin gedrukt om te kennen te geven dat dit niet in de oorspronkelijke tekst staat geschreven. Het woord דם komt circa 360 keer voor en betekent voornamelijk bloed van mensen van vlees en bloed. Zie verder pag. 287 bij de exegetische van Spreuken 1:11.

Voor de betekenis van de symboliek van de consonanten ל en מ verwijst ik naar de pag. 349 en 346 van deze studie.

De consonant ד is de vierde consonant van het Hebreeuwse alfabet en heeft de getalswaarde 4. Deze consonant heeft de betekenis van “deur”; ook in de meest diepe zin van het woord. De deur tot de schepping. De deur tot de geboorte van een enkeling en van een volk. De deur tot de zaligheid. De deur tot de gemeenschap. De deur tot het leven. Christus zegt: ‘Ik ben de Deur’ (Johannes 10:9). Daarbij heeft Christus de sleutel van David, Die de deur naar Sion opent, Die de deur naar het hart van God opent, Die de deur naar het hart van een mens opent en Die door Zijn opstanding op de derde dag de deur naar het paradijs opent na de zondeval. Als Hij opent, kan niemand sluiten. En als Hij sluit, kan niemand openen (zie Openbaring 3:7).

יאלבו

De eerste consonant van dit woord is י, Yod. Het vocaalteken onder deze consonant is Segol, een è-klank. De tweede consonant is א, Alef. Het vocaalteken onder deze consonant is een Chatef Segol, dat is een Segol, gecombineerd met een Sjewa en daarom een Sjewa Compositum wordt genoemd. De derde consonant is ר, Resj. Het vocaalteken boven deze consonant is Cholem, een oo-klank. Het accentteken onder deze consonant is Atnaach als onderscheidingsteken. De vierde consonant is ב, Beth. De vijfde consonant is ו, Wav. Het vocaalteken in deze consonant is Qibboets, een oe-klank; waarbij de ו niet wordt uitgesproken. De transcriptie is y^er^{oo}bw^{oe}. De betekenis is: “zij loeren”.

Dit woord is een Verbum of Werkwoord in de Qalvorm, 3de persoon imperfectum pluralis. De stam van dit werkwoord is ארב, arab, en betekent “loeren”. Zie verder pag. 287 bij de exegetische van Spreuken 1:11. Deze vorm komt ook voor in Micha 7:2.

Voor de consonanten י, ר, ב en ו verwijst ik naar de respectievelijke pagina’s 345-346, 348 en 357-358 van deze studie. Wat de consonant van de א betreft moge het volgende dienen. Het is de eerste consonant van het Hebreeuwse alfabet met 1 als getalswaarde. De א is de consonant van God. Deze consonant bevat een heel kostbaar geheimenis. Want we moeten terug naar de א.

Terug naar God. Christus brengt ons terug bij het hart van God Zelf. Ondanks dat Genesis 1:1 in het Hebreeuws begint met de tweede consonant, de ב, weten we dat de א voorop gaat, vooraf gaat aan al ons kennen en kunnen, aan al ons lezen en schrijven en zingen we met de apostel Paulus het loflied op de א in Romeinen 11:33 en 36: *‘O diepte des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods, hoe ondoorzoekelijk zijn Zijn oordelen, en onnaspeurlijk Zijn wegen!’ ‘Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.’* Ook is het opmerkelijk dat de א geen klank heeft. Wie de א probeert uit te spreken, hoort niets. Het is als het ware een zucht, een ademtocht. Daarom begint Gods liefde met een א. *‘Maar gelijk geschreven is: Hetgeen het oog niet heeft gezien, en het oor niet heeft gehoord, en in het hart des mensen niet is opgeklommen, hetgeen God bereid heeft dien, die Hem liefhebben.’ (1 Korinthe 2:9)*

יִצְפְּנוּ

De eerste consonant is י, Yod. Het vocaalteken onder deze consonant is Chireq, een i-klank. De tweede consonant is צ, Tsade. Het schriftteken onder deze consonant is Sjewa Quiescens. De derde consonant is פ, Pe. Bij deze consonant zijn twee schrifttekens: in het midden staat een Dagesj Forte als verdubbelingspunt en er onder staat een Sjewa Mobile. De vierde consonant is נ, Nun. De vijfde consonant is ו, Wav. Het vocaalteken in deze consonant is Qibboets, een oe-klank; waarbij de ו niet wordt uitgesproken. De transcriptie is: y'tspp^{enw}^{oe}. De betekenis is: “zij verbergen zich”.

Dit woord is een Verbum in de Qalvorm, 3de persoon imperfectum masculinum pluralis. De stam van dit werkwoord is צַפַּן, tsaphan, en betekent “zich verbergen”, “bewaren”. Dit woord komt zevenmaal voor in het Bijbelboek Spreuken en betekent dan voornamelijk “weg leggen”. Zie op pag. 287 bij de exegese van Spreuken 1:11. Deze vorm komt verder voor in Psalm 10:8; 56:7 en Spreuken 10:14.

Voor de consonanten י, פ, נ, en ו verwijst ik naar de pagina's 345, 350, 346 en 357-358 van deze studie. Wat de consonant צ betreft, moge het volgende dienen. De צ of י is de achttiende consonant van het Hebreeuwse alfabet en heeft als getalswaarde 90. Deze consonant heeft de betekenis van “vishaak”. Dus met de צ gaan we vissen. Geestelijk vissen, en daarvoor moet je geduld hebben. Wie in het natuurlijke gaat vissen en een vis uit het water halt, betekent dat voor de vis het einde. Maar wie in het geestelijke een vis uit het water van de wereld halt, betekent dat voor die vis eeuwige zaligheid. Tot dit vissen roept Christus Zijn gelovigen op. Hij zegt: *‘Volgt Mij na, en Ik zal u vissers der mensen maken.’ (Mattheüs 4:19)* Ik denk daarbij ook aan het bekende boek van Thomas Boston: “De kunst om mensen te vangen”. Het bekende woord in verband met de צ is het woord צַדִּיק, tsaddiq, en betekent “rechtvaardige” maar nog veel meer en nog veel dieper. Want een tsaddiq staat op het fundament van de Schrift. Een tsaddiq is waarachtig omdat hij verstaat wat in zijn eigen hart leeft maar ook wat in het hart van God omgaat. Hij is door God Zelf geliefd, kent God en gaat met Hem mee op al zijn wegen. En waar kom je dan uit? In de schuilplaats van de Allerehoogste en in de schaduw van de Almachtige (zie Psalm 91:1) En ten diepste kom je uit in het nieuwe Jeruzalem waar God is alles en in allen en Gods gekenden Hem mogen verheerlijken zonder zonden en gebrek omdat Hij hen heeft gekocht in de Zoon van Zijn eeuwige liefde (zie Openbaring 21).

לִנְפֹשֹׁתָם:

De eerste consonant is ל, Lamed. Het schriftteken onder deze consonant is Sjewa Mobile. De tweede consonant is נ, Nun. Het vocaalteken onder deze consonant is Patach, een a-klank. De derde consonant is פ, Pe. Het schriftteken onder deze consonant is Sjewa Mobile. De vierde consonant is ש, Sjijn. Het vocaalteken links boven deze consonant is Cholem, een oo-klank. De vijfde consonant is ת, Tau. Het vocaalteken onder deze consonant is Qameets, een aa-klank. Het schriftteken onder deze consonant is Silluq, altijd in combinatie met Sof Passuq, het zogenaamde Pausa-teken als aanduiding van het einde van het vers. De zesde consonant is ׀, Slot-Mem, gevolgd door het Pausa-teken, :, om het einde van dit vers aan te geven. De transcriptie is: lⁿa^ph^sj^ot^aa^m: en betekent: “voor hun zielen”.

Dit substantivum is een samengesteld woord, ל, bestaande uit een Praepositie of Voorzetsel, in dit geval te vertalen met “voor”. Daarna gevolgd door een woord dat afgeleid is van de stam נִפֵּשׁ, Nefesj, dat “ziel”, “leven”, “adem”, “zucht”, “hart” en “gemoed”, “zelf” betekent. Zie o.a.

Spreuken 6:30; 7:23; 10:3; 12:10; 13:2, 4; 19:2; 23:2; 25:25; 27:7, 9; 28:25. Het is in onze tekst een substantivum femininum (vrouwelijk) pluralis in de status constructus vorm en wordt gevolgd door een suffix van de derde persoon masculinum pluralis, waardoor dit woord verwijst naar de zielen van deze misdadigers. Met andere woorden: deze boosdoeners leggen hun zielen het zwijgen op! Ze verstoppem zich voor zichzelf! De vorm van dit woord komt alleen hier voor.

Voor de symboliek van de consonanten ל, נ, פ, ש, ת en ך zie pag. 346-350 van deze studie.

DE SCHAT AAN SCHRIFTUURLIJKE KENNIS. Vanuit het geheel van de Heilige Schrift zijn onderstaande teksten welke behoren bij Spreuken 1:18 van belang. Daarbij hebben we ook de volgende opmerkingen.

Esther 7:10. *'Alzo hingen zij Haman aan de galg, die hij voor Mordechai had doen bereiden; en de grimmigheid des konings werd gestild.'*

Psalm 7:14-16. *'En heeft dodelijke wapenen voor hem gereed gemaakt; Hij zal Zijn pijlen tegen de hittige vervolgers te werk stellen. Zie, hij is in arbeid van ongerechtigheid, en is zwanger van moeite, hij zal leugen baren. Hij heeft een kuil gedolven, en dien uitgegraven, maar hij is gevallen in de groeve, die hij gemaakt heeft.'*

Psalm 9:16. *'De heidenen zijn gezonken in de groeve, die zij gemaakt hadden; hunlieder voet is gevangen in het net, dat zij verborgen hadden.'*

Psalm 55:23. *'Werp uw zorg op den HEERE, en Hij zal u onderhouden; Hij zal in eeuwigheid niet toelaten, dat de rechtvaardige wankele.'*

Spreuken 5:22-23. *'Den goddeloze zullen zijn ongerechtigheden vangen, en met de banden zijner zonden zal hij vastgehouden worden. Hij zal sterven, omdat hij zonder tucht geweest is, en in de grootheid zijner dwaasheid zal hij verdwalen.'*

Spreuken 9:17-18. *'De gestolen water zijn zoet, en het verborgen brood is liefelijk. Maar hij weet niet, dat aldaar doden zijn; haar genoden zijn in de diepten der hel.'*

Spreuken 28:17. *'Een mens, gedrukt om het bloed ener ziel, zal naar den kuil toevlieden; men ondersteune hem niet!'*

Mattheüs 27:4-5. *'Zeggende: Ik heb gezondigd, verradende het onschuldig bloed! Maar zij zeiden: Wat gaat ons dat aan? Gij moogt toezien. En als hij de zilveren penningen in den tempel geworpen had, vertrok hij, en heengaande verworgde zichzelf.'*

1. Eerst heb ik een opmerking in het algemeen bij deze acht Bijbelplaatsen. Want wie deze Bijbelplaatsen bij zich laat doordringen, komt met mij niet onder de conclusie uit dat we Spreuken 1:18 dienen op te vatten met een algemeen spreekwoord, dat afgeleid is uit het Bijbelboek Spreuken en dat wij allen wel zullen kennen: Wie een kuil graaft voor een ander, valt er zelf in (zie Spreuken 26:27 en Prediker 10:8)! De waarheid van dit spreekwoord wordt door de ervaring van elke dag bevestigd bij de meesten van ons, zo niet bij ons allemaal. Genoeg voorbeelden uit de dagelijkse praktijk in het politieke, economische, maatschappelijke en persoonlijke leven om ons heen maken dat duidelijk. Maatregelen, die uitgesteld worden maar voor de volksgezondheid op het moment van uitstel noodzakelijk zouden zijn, laten zich in wereldwijde crises uitbetalen met talloze doden als gevolg om over recessie maar niet te spreken. En dan noem ik maar één voorbeeld. Waarbij ik overigens vast en zeker geloof dat God in Zijn voorzienig bestel deze wereld regeert, maar soms laat Hij een land en volk en een wereld, die met Hem niet echt rekent en niet weet wat zonde is, aan zichzelf over met alle kwalijke gevolgen die dat met zich brengt. De tijd, die het Bijbelboek Richteren beschrijft, is daar een wrang voorbeeld van.
2. Ten aanzien van de geciteerde Bijbelplaats uit het Bijbelboek Esther wordt bovenstaande algemene opmerking in hoofdstuk 7 duidelijk verwoord. Uit haat tegen de Joden in het algemeen en Mordechai in het bijzonder, beraamt Haman, de Agagiet, het boze plan om alle Joden in het hele Perzische Wereldrijk systematisch te vernietigen, terwijl koning Ahasveros er op slinkse wijze bij betrokken wordt en er zijn goedkeuring aan geeft. Later zullen Hitler, Himmler en Eichmann veel van hem leren. Uit bijgelovigheid stelt Haman een datum vast. Maar zijn boze

plan tot massamoord en genocide wordt verhinderd door toedoen van koningin Esther, die zelf een Jodin is. Al wordt de Naam van God in het Bijbelboek Esther niet genoemd, blijkt hier Gods voorzienigheid zonneklaar. Het gevolg van Esthers ingrijpen is dat Haman, die een galg voor Mordechai gemaakt had, er zelf aan wordt gehangen. Inderdaad, goddelozen loeren op hun eigen bloed zonder dat ze het weten.

3. Ten aanzien van de geciteerde Bijbelplaatsen uit het Bijbelboek Psalmen maken we de opmerking, dat de waarheid van onze tekst wordt bevestigd. We merken bijvoorbeeld in Psalm 7, dat de HEERE het Zelf voor Zijn volk opneemt en hen, die Gods kinderen benauwen, in hun eigen zwaard doet vallen. Dit geldt niet alleen voor goddelozen maar ook voor heidenen, die de enige, ware God niet kennen, zegt Psalm 9, tenzij zij zich bekeren. Wat dat betreft, mogen wij, die God vertrouwen, al onze zorgen op de HEERE werpen, zegt Psalm 55, in de genadige en gelovige wetenschap dat Hij ervoor zorgt, en wel op zo'n manier dat deze zorgen van ons worden afgewenteld of dat deze ons niet drukken. Bekommernissen zijn er wel maar, wie ze uit genade en in het geloof op God werpt, leeft een, in wezen, onbezorgd leven. Vergelijk ook 1 Petrus 5:7.
4. Ten aanzien van de geciteerde Bijbelplaatsen uit het Bijbelboek Spreuken maken we de opmerking, dat deze geciteerde Bijbelteksten de waarheid van onze tekst bevestigt. Spreuken 5 benadrukt dat de ongerechtigheden van de goddelozen hen zullen vangen en dat de banden van zijn zonden zo vast om hen heen gesnoerd zijn dat ze zich er niet uit kunnen los maken. Ze zijn als het ware in hun eigen fuik vast gelopen en kunnen geen kant op. Deze dwazen kunnen nooit zeggen: Wij hebben het niet geweten. Want in hun leven zijn ze zonder tucht geweest; ze hebben er althans niets van geleerd. Calvijn had wel gelijk toen hij schreef: "Experientiam esse magistrum stultorum"⁵⁴. Maar als iemand uit wat hij ervaart niets leert ... ? Daar wijst ook de Bijbelplaats uit Spreuken 9 op. Die gestolen wateren smaken zo zoet en dat verborgen brood lijkt zo liefelijk maar bij het sterven heeft een dwaas, die op de uitnodiging van Vrouwe Dwaasheid ingaat, er niets aan. Hij moet alles achterlaten. Dan staat hij alleen als hij onmogelijk alleen kan staan. Want hij is zonder waarachtige kennis gebleven aangaande het eeuwige oordeel van God over hen, die Zijn geboden verachten, en dat de diepten der hel hen wachten, die deze leugenachtige Vrouwe Dwaasheid geloven. Het kan zijn dat iemand wroeging heeft over het feit dat hij onschuldig bloed heeft vergoten, zegt Spreuken 28, maar zonder waarachtige bekering zal hij naar zijn eeuwige plaats snellen zonder enige ondersteuning.
5. Dat dit laatste waar is, blijkt uit de geciteerde Bijbelplaats uit het Bijbelboek Mattheüs, namelijk uit het verschrikkelijke einde van Judas in hoofdstuk 27. Judas was één van de discipelen van Christus. Eén van de twaalfen. Hij was de kasbeheerder maar tegelijk een dief. Hij kwam ertoe Jezus te verraden, zijn Meester, Die hem nooit enig kwaad had gedaan. Maar de leer en het leven van Christus strookten niet met zijn eigen gedachten. Totdat hij de gevolgen van zijn daad kon zien toen Jezus veroordeeld werd tot de dood aan het kruis. Maar ondanks zijn wroeging, in weerwil dat hij er de overpriesters mee confronteerde, bekeerde hij zich niet zoals Petrus en maakte een einde aan zijn leven. Ontzettend! De HEERE geve dat niemand onzer tot dit soort berouw, het berouw van een wanhopige, wanneer we het tenminste "berouw" mogen noemen, komt, want dit oordeel kan niet dan vreselijk zijn⁵⁵.

UITLEG. Tot hiertoe zijn gewichtige zaken aan de orde gesteld die allen van doen hebben met een gedegen exegese. Maar wellicht zijn er zaken die wat onderbelicht zijn. Die willen we hier onder verduidelijken:

⁵⁴ Calvijn in zijn commentaar op Psalm 59:11; te raadplegen in Prof. Dr. W. Balke, Via Vitae, Opstellen over kerk en theologie in het perspectief van de Reformatie, Apeldoorn, 2019, pag. 120: "Ervaring is de leermeester der dwazen".

⁵⁵ Zie verder C.H. Spurgeon, De gelijkenissen van de Heiland, Franeker, z.j., pag.271-272.

1. Duidelijk is dat Spreuken 1:11 alles te maken heeft met Spreuken 1:18. Dat wordt onderstreept door het gebruik van de literaire genres van chiasme en inclusio. We denken daarbij ook aan Job 18:8 waar Bildad tegenover Job het lot van de goddelozen beschrijft. *‘Want met zijn voeten zal hij in het net geworpen worden, en zal in het wargaren wandelen.’* Hier zien we tevens het verband met Spreuken 1:17. We denken ook aan Habakuk 2:10 waar hij het oordeel over de Chaldeëen aankondigt. *‘Gij hebt schaamte beraadslaagd voor uw huis; uitroeiende vele volken, zo hebt gij gezondigd tegen uw ziel.’* Denk ook aan Achab en Izebel, die een complot smeedden tegen de onschuldige Naboth om diens wijngaard in bezit te krijgen maar die zo hun eigen verschrikkelijke ondergang tegemoet gingen zoals de profeet Elia Achab had aangezegd (zie 1 Koningen 21).

2. Want hoe dan ook, met het Hebreeuwse woord **נָטַל** in vers 18 ziet Salomo de gedachtengang en het voornemen van deze misdadigers, die zijn zoon willen verleiden, zoals we gezien hebben in vers 11, vervuld maar dan wel op een heel speciale wijze. Want, zegt vers 11: ze loeren op het bloed van de onschuldige! Ja wel, zegt vers 18: maar in wezen loeren ze op hun eigen bloed! Ze willen de onschuldige in de val laten lopen, zegt vers 11. Ja wel, zegt vers 18, maar in wezen lopen ze zelf in de val! Ze hebben het op anderen voorzien maar ze graven met open ogen hun eigen graf en gaan voor eeuwig verloren! Ik las een verhaal van acht moordenaars en straatschenders, die, op zoek naar buit, onderling ruzie kregen waarbij er maar één overbleef en de andere zeven vermoord werden.⁵⁶

3. Over Haman en Judas hebben we al geschreven, die willens en wetens tegen hun ziel zondigden (zie van Judas ook Mattheüs 26:14-16). Want wie verwoestten Haman met zijn moordplan op de Joden en Judas met zijn verraad van Christus anders dan zichzelf? Abel leeft in de herinnering van mensen voort als een gelovige maar Kaïn als een ellendige; een naam die meer dan afschuwelijk is (zie Genesis 4:10). Een zondaar loopt met eigen ogen naar het eeuwig verderf want de zonde is uiterst bedriegelijk en verwoest de zondaar zelf; helaas te laat (zie Mattheüs 7:2, 13).

4. David bidt de HEERE om hulp tegen de goddeloze en verwoordt zo de gedachte van onze tekst in Psalm 35:7-8: *‘Want zij hebben zonder oorzaak de groeve van hun net voor mij verborgen; zij hebben zonder oorzaak gegraven voor mijn ziel. De verwoesting overkome hem, dat hij het niet wete, en zijn net, dat hij verborgen heeft, vange hemzelve; hij valle daarin met verwoesting.’* Werkelijk, een zondaar kan nooit zeggen dat hij het niet geweten heeft! Zie ook 1 Johannes 3:15: *‘Een iegelijk, die zijn broeder haat, is een doodslager; en gij weet, dat geen doodslager het eeuwige leven heeft in zich blijvende.’*

5. Met een variatie op een bekend gezegde: Wat gij niet wilt, dat aan u geschiedt, doe dat ook niet aan een ander! Aan de andere kant zijn er van Godswege talloze waarschuwingen en oproepen, juist aan misdadigers en zondaren in het algemeen, om zich te bekeren en zich tot God te wenden eer het eeuwig te laat is, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. Zie bijvoorbeeld Ezechiël 18:31; 33:11; Romeinen 2:5; Galaten 6:8; 1 Timotheüs 6:9-10; Jakobus 5:3-5; enzovoorts. En toch! Toch laten misdadigers en zondaren zich niet waarschuwen. Al zullen ze in dit leven aan de gerechtigheid van een staat ontkomen, de gerechtigheid van God zal hen treffen na dit leven (zie Spreuken 8:36); en dat is meer dan verschrikkelijk! Want wat baat het een mens zo hij heel de wereld wint maar zijn leven en zijn ziel verliest?

TOEPASSING. Vanuit Spreuken 1:18 kunnen we veel leren voor de wereld waarin wij leven en voor ons eigen persoonlijke leven. Tevens hoe wij hebben te staan tegenover de ons omringende boze machten en krachten. Want niet alleen met fysiek geweld wordt Christus' Kerk over heel de wereld bedreigd maar ook met woorden. Toch blijkt dat de opgestane, verhoogde en verheerlijkte Christus, Die aan de rechterhand van de troon der majesteit Gods in de hoogste hemelen is gezeten, het voor Zijn wereldwijde Kerk ondanks verdrukking en vervolging opneemt.

1. Wellicht dat wij hier in ons land als Christenen niet zozeer met fysiek geweld te maken hebben. Althans, nog niet! Landen in Azië, in het Midden-Oosten en in Afrika weten er echter meer dan genoeg van. En vergeet ook Rusland niet! Niet voor niets wordt elk jaar door de organisatie van "Open Doors" een lijst opgesteld van landen waarin Christenen worden verdrukt en vervolgd. Uit die lijst blijkt dat het veelal die landen betreft, waarin Christenen te lijden hebben onder de dictatuur van een militante, extreme en fanatieke moslimregering onder het masker van de islam. Of ook

⁵⁶ Zie Ojers, Ds. J., De redenen van de Opperste Wijsheid verklaard, deel I, Amsterdam, 1698, pag. 86.
vrijdag 22 mei 2020

in landen waar een militante, extreme en fanatieke hindoebevolking opgezet worden tegen Christenen onder het mom van godslastering en belediging van de profeet. Daar zijn genoeg voorbeelden van. Ik denk daarbij aan bijvoorbeeld Asia Bibi en hoeveel jaren zij onterecht gezucht heeft in gevangenschappen onder mensonterende omstandigheden. En dat is er maar één maar hoe velen zijn er waar wij niets van afweten en over wie geen campagne gevoerd worden? Natuurlijk spreek ik hier niet van die moslims en hindoes, die in vrede met aanhangers van andere godsdiensten willen samenleven. Ik heb het over fanatici die mensen dwingen willen tot geweld wanneer hun verleidingstactieken geen succes hebben.

2. We hebben gewezen op het feit dat de misdadigers, die op het bloed van anderen loeren, in wezen op hun eigen bloed loeren en in wezen zelfmoord plegen. Velen zullen er zelf geen erg in hebben. Ze kijken niet verder dan hun neus lang is en zijn als argeloze vogels, die de strik niet zien maar alleen de enkele broodkruimels op het net. En als deze lieden het gevaar wel zien, leven ze er over heen en sluiten hun geweten af voor het hiernamaals en het eeuwige oordeel, want ze willen zich niet bang laten maken, zeggen ze althans. Gods Woord is duidelijk over het einde van zulke medemensen. We noemden eerder Achab, Izebel en Judas als even zo vele bakens in zee. We denken ook aan Saul (1 Samuël 31:4), Achitofel (2 Samuël 16:15-17:23) en zijdelings aan Ezau, Jakobs broer, die geen plaats des berouws vond, hoewel hij die met tranen zocht (Hebreë 12:16-17). Een uitzondering vormt Simson, die weliswaar een einde aan zijn leven maakte in de tempel van Dagon door de zuilen, waarop deze rustte, omver te werpen en zo de dood veroorzaakte van vele Filistijnen, maar toch gerekend wordt onder de rij van geloofshelden (Richteren 16:22-31; Hebreë 11:32). Iemand kan ook aan zijn psychische ziekte bezwijken.⁵⁷ Laten we in elk geval voorzichtig zijn met ons oordeel! De moordenaar aan het kruis zei tot zijn medekruiseling: *'Vreest gij ook God niet, daar gij in hetzelfde oordeel zijt?'* en ging op zijn gebed met Jezus het paradijs binnen (Lukas 23:40-43)

3. Maar al wordt Christus' Kerk in het zogenaamde Vrije Westen niet door fysiek geweld bedreigd, op een andere manier wordt ze wel getart en gehoond, namelijk door het woord, ook al

---

⁵⁷ Zie voor verklaringen over het zesde gebod en zondag 40 van de Heidelbergse Catechismus onderstane werken: Barger, Ds. H. H. en O. Thelemann, De Heidelbergse Catechismus, Utrecht, 1914, pag. 702-711. Bavinck, Dr. J., De Heidelbergse Catechismus, Kampen, 1914, Tweede deel, pag. 719-736. Boer, Ds. G., Gegrondde troost, Apeldoorn, 2019, pag. 593-600. Brakel, Ds. W. à Th. F., Redelijke Godsdienst, deel II, Utrecht, z.j., pag. 157-165. Diverse predikanten, Wat is uw enige troost?, Dagboek, Leiden, 1994, 18 okt.-26 okt.. Elzenga, Ds. G., Verklaring van den Heidelbergse Catechismus, Kampen, 1914, pag. 152-158. Ferré, Ds. H. en Brinkman Ds. C., Verhandeling van den Heidelbergse Catechismus, Vierde deel, Groningen, 1874, pag. 23-46. Gezelle Meerburg, Ds. G. F., Zestig leerredenen over den Heidelbergse Catechismus, Tweede deel, Heusden, 1872, pag. 286-301. Kemp, Ds. Johannes van der, De Christen geheel en al het eigendom van Christus in leven en sterven, 15de druk, Rotterdam, 1758, pag. 769-786. Kersten, Ds. G. H., De Heidelbergse Catechismus, Utrecht, 1972, pag. 430-438. Knap Czn., Ds. J. J., De Heidelbergse Catechismus, Groningen, 1912, pag. 407-417. Knibbe, Ds. D., De Leere der gereformeerde kerk, tweede deel, Leyden, 1691, pag. 429-469. Kohlbrugge, Dr. H. F., De eenvoudige Heidelbergse, Houten, 2018, pag. 425-434. Koopmans, Dr. J., De tien geboden, Nijkerk, 1946, pag. 46-50. Moerkerken, Ds. A., Ons troostboek, Houten, 2007, pag. 555-567. Oorthuys, Dr. G., De eeuwige jeugd van Heidelberg, Amsterdam, 1948, pag. 211-214. Oosterzee, Dr. J. J. van, De Heidelbergse Catechismus, deel II, Amsterdam, 1870, pag. 325-350. Reenen, Ds. G. van, De Heidelbergse Catechismus, deel II, Utrecht, z.j., pag. 209-223. Sliedregt, Ds. J. van, Mijn wet in uw binnenste, Houten, 1988, pag. 219-258. Smytegeldt, Ds. Bernardus, Des Christens eenige troost in leven en sterven, Utrecht, z.j., pag. 533-546. Tuinman, Ds. Carolus, De toevlucht en sterkte van het ware Christendom in leven en sterven, deel II, Amsteldam, 1739, pag. 742-759. Tukker, Ds. W. L., Om treurigen te troosten, Meditaties, Utrecht, 1991, pag. 195-198. Ursinus, Dr. Zacharias, Schatboek der Verklaringen over den Nederlandschen Catechismus, Tweede Deel, Amsteldam, 1657, folio 149-155. Veldkamp, Ds. H., Zondagskinderen, deel II, Franeker, 1948, pag. 193-198. Vermeer, Mr. J., Heidelbergse Catechismus, Deel II, Utrecht, 1972, pag. 416-449. Wielenga, Dr. B., Onze Catechismus, Tweede deel, Kampen, 1947, pag. 838-857.

wordt ze nog gedoogd. Want ze wordt door een liberale overheid en een socialistische volksvertegenwoordiging steeds meer naar de rand van de samenleving gedrongen, vooral ten aanzien van allerlei medisch-ethische vraagstukken, al zijn er ook die in de vergaderzalen van ons land opkomen voor het goed recht van de Bijbel en zich het getuigenis van het Evangelie niet schamen. Maar het zijn er weinigen en ze hebben een zeer eenzame positie. Slechts in de marge wordt de kerk in de gezondheids crisis, die we nu beleven, door de overheid genoemd, hoewel het nog Gods genade is dat kerkdiensten doorgang kunnen vinden, zij het onder stringente voorwaarden. Het Evangelie van Gods genade mag nochtans verkondigd worden tot in de huiskamers dankzij technische verworvenheden.

4. Maar bovenstaande heeft, mijns inziens, een veel diepere oorzaak, ik bedoel in geestelijke zin. Want wie zich niet door God en Zijn Woord wil laten regeren, wordt door de duivel geregeerd! Want we moeten als Kerk en persoonlijk toch onze grote schuld voor God belijden? Vanaf de achttiende eeuw van onze jaartelling tot heden zijn wij en onze vaders van de grondslag van Gods Woord en de daarop stoelende belijdenisgeschriften afgeweken door ons hart te richten op de rede. We wilden de zaken van de Bijbel, ook in kerkelijk, politiek, medisch-ethisch en sociaal opzicht, begrijpen en gingen net als de duivel bij de zondeval vraagtekens plaatsen achter allerlei Schriftuurlijke geloofsstukken en beloften. Wat wij niet kunnen begrijpen, geloven we niet en zijn niet waar. Dat redelijk alternatief drong door in kerkdiensten door dienaren van de kerk, die zich daardoor lieten leiden, en in de bredere organen van de kerk, die zich meer door management lieten leiden dan door Gods Woord. We verscheuren het ene lichaam van Christus en hebben er nog niet eens hartzeer over. Daarom onze persoonlijke hartenkreet: wij, wij, wij hebben tegen U, o God, gezondigd; wij, wij, wij zijn van het heilspoor afgegaan! Want wij hebben niet gewaakt! En hoe komt het ooit goed? Want maken we het oordeel van God over ons niet waardig?

5. Natuurlijk trekken we met bovenstaande slechts enkele lijnen. Het zou een heel boekwerk worden, indien we breedvoerig op al deze zaken zouden ingaan. Dat is elders gedaan zoals blijkt uit noot 56. Wat belangrijker is, is de vraag hoe het ooit goed komt. Zoals met alles dienen we met het antwoord op deze vraag te rade te gaan bij Gods Woord. Want alleen de HEERE kan ons door Zijn Geest, Die in alle waarheid leidt, onderwijzen. Boven alle dingen is verootmoediging nodig. Dat we ons persoonlijk schuldig kennen voor God. En dat "schuldig kennen" dan niet opgevat als een goed klinkende term maar als waarheid in ons binnenste! En dat we onze toevlucht nemen in het geloof tot de Koning van de Kerk, onze HEERE Jezus Christus. Alleen Hij geeft oplossingen waar wij ze niet zien en kan ook in dit dodelijkst tijdsgewricht onze tranen drogen. Per slot van rekening is Hij opgestaan uit de doden en regeert Zijn Kerk op aarde vanuit Zijn troon, totdat Hij wederkomt op de wolken. Laten wij die troost ons nooit laten ontnemen! Wie volharden zal tot het einde, zal dwars door alle gerichten en oordelen heen zeker zalig worden, zoals Caspar Olevianus, één van de opstellers van de Heidelbergse Catechismus, op zijn sterfbed getuigde. Hem is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Hij geve een opwekking onder onze jeugd en ons kerkvolk door Zijn Heilige Geest. We mogen erom bidden. De beloften in Gods Woord liggen er. Maar geloven we ze?